

С.Б. Стамбулов, А.А. Ускембаева, Ж.А. Карсыбаева

*Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан
(E-mail: serstam@mail.ru)*

Қауіпсіздік саласындағы Қазақстан Республикасының көпжақты дипломатиясына қатысты құжаттардың дерек ретіндегі рөлі

Қазіргі кезеңдегі жаһандану жағдайында халықаралық және аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері өзекті болып саналады. Осындай жағдайда Қазақстан Республикасының аймақтық және халықаралық ұйымдар шеңберіндегі көпжақты дипломатиясын қамтитын дипломатиялық құжаттардың деректік маңыздылығын анықтау қызығушылық танытады. Авторлар мақалада халықаралық және аймақтық ұйымдардың қауіпсіздік саласы бойынша ынтымақтастығының маңызды дипломатиялық құжаттарына талдау жасады. Дипломатиялық құжаттардың мазмұнын талдау арқылы дипломатиялық құжаттардың деректік рөлі дәлелденді. Мақаланың ерекшелігі ретінде 2018 ж. Шанхай Ынтымақтастық Ұйымының қауіпсіздік саласына қатысты қабылданған декларациясына талдау жасалғандығын атап көрсетуге болады. Авторлар дипломатиялық құжаттардың мазмұнын талдау барысында контент-талдау, салыстырмалы-талдау әдістерін қолданды. Қауіпсіздік саласы бойынша зерттеу жұмыстарын жүргізу барысында дипломатиялық құжаттарға сүйену қажеттілігі ұсынылды.

Кілт сөздер: аймақтық қауіпсіздік, халықаралық қауіпсіздік, дипломатия, Қазақстан Республикасы, сыртқы саясат, көпжақты дипломатия.

Халықаралық қатынастар саласын зерттеу барысында дипломатиялық құжаттардың деректік маңыздылығының жоғары екендігі сөзсіз. Кез келген мемлекеттің халықаралық аренадағы ұстанымдарын, саяси бағыттарын, бір мемлекеттің екінші мемлекетпен қарым-қатынастарын зерттеу барысында дипломатиялық құжаттарға сүйену маңызды. Сондықтан аталған мақаланың көлемінде дипломатиялық құжаттардың рөлін анықтау қажеттілігі туындап отыр.

Қазіргі кезеңдегі жаһандану үрдісінің негізіндегі мемлекеттер арасындағы өзара қарым-қатынастардың және өзара тәуелділіктің күшейгендігін ескерсек, мұндай құбылыстың әртүрлі деңгейдегі дипломатиялық құжаттардың пайда болуына алуып келуі — заңды құбылыс. Сондықтан біз үшін Қазақстанның халықаралық және аймақтық ұйымдар шеңберіндегі қауіпсіздік саласы бойынша ынтымақтастығына қатысты құжаттардың рөлін анықтау қызығушылық тудырады.

Өзімізге белгілі, Қазақстан Республикасының көпжақты дипломатиясы Еуропадағы Қауіпсіздік және Ынтымақтастық ұйымы (одан әрі ЕҚЫҰ) шеңберінде жүзеге асырып жатыр. ЕҚЫҰ қауіпсіздік саласындағы және шиеленістердің алдын алу мен оларды реттеу мен айналысатын Ванкуверден Владивостокқа дейінгі кеңістікті алып жатқан жалғыз аймақтық ұйым болып саналады.

1970 ж. басында Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық кеңесі (ЕҚЫК) Шығыс пен Батыс арасындағы көпжақты диалогты құру мақсатында ұйымдастырылған көпжақты форум шақырылған болатын. 1990 ж. дейін ЕҚЫК кездесулер мен конференциялар өткізу түрінде қызмет атқарды. Бұл форумның қызметіндегі түбегейлі өзгеріс 1990 ж. жоғары деңгейдегі Париж кездесуі болды. Еуропа үшін Париж хартиясында «қырғи қабақ» соғысынан кейінгі пайда болған жаңа қауіп-қатерлерге тойтарыс беру міндегі тұрды.

1994 ж. Будапешттегі жоғары деңгейдегі кездесу барысында ЕҚЫК-ін ЕҚЫҰ-на ауыстыру жөнінде шешім қабылдаған болатын. Мұндай жағдай ЕҚЫҰ-на жаңа саяси қуат берді. Осындай күрделі кезеңде Қазақстан Республикасына әлемдік державалар мен аймақтық ұйымдардың қолдауы қажет болды. Сонымен бірге әлемдік қауымдастықта жас тәуелсіз және сол кезеңде ядролық арсеналға ие Қазақстанның конструктивті сыртқы саяси қызығушылықпен қарады. Осындай жағдайда 1992 ж. 30 қаңтарда Қазақстан Республикасы ЕҚЫҰ-ға мүше болып кіріп, 1992 ж. 8 маусымда ЕҚЫК-нің Хельсинки Қорытынды актісіне, ал 1992 ж. 23 қыркүйекте жаңа Еуропа үшін Париж хартиясына қол қойды. Осы тұрғыда Қазақстан Республикасы мен ЕҚЫҰ арасындағы ынтымақтастықтың дипломатиялық құжаттары да біз үшін маңызды болып саналады.

Бұл жөнінде Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрі Т. Сүлейменовтың ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевқа 1992 жылдағы ҚР СІМ қызметі жөнінде берген ресми есебінде: «МИД в своей работе исходил из послышки о важности работы многосторонних институтов европейской интеграции. Позитивный резонанс вызвало присоединение Республики к деятельности Совещания по

безопасности и сотрудничеству в Европе, установление деловых контактов с Комиссией европейских сообществ и советом Европы. Показательно, что эти акции были квалифицированы в западноевропейских кругах как заявка Алматы на роль стабилизирующего звена между европейской и азиатской частями геостратегического пространства от Ванкувера до Владивостока. Ключевым мероприятием в этом плане было участие делегации во главе с Н.А. Назарбаевым в работе Хельсинкской встречи глав государств и правительств стран-участниц СБСЕ, в ходе которой были выдвинуты важные инициативы Казахстана по распространению в Азии принципов Хельсинкского Заключительного акта, а также подписание главой нашего государства Парижской хартии для новой Европы», — делінген.

Внешнеполитическое ведомство предпринимало усилия по обеспечению реализации зафиксированных в Венском документе 1992 г. договоренностей по мерам доверия в военной сфере, подключением к Договору СБСЕ, а также разработкой «конкретных предложений по усилению эффективности миротворческого потенциала СБСЕ, особенно по урегулированию конфликтных ситуаций в зоне ответственности, включающей практически всю территорию бывшего СССР» [1].

1998 ж. 2 желтоқсанда Ослода Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымының демократиялық институты және Адам құқықтары жөніндегі бюросы арасында «Өзара түсіністік» жөніндегі меморандумға қол қойылды [2]. Бұл Меморандум көпжылдық бағдарлама ретінде қарастырылды. Оған сәйкес Қазақстан Республикасы Үкіметі мен ЕҚЫҰ демократиялық институты және Адам құқықтары жөніндегі бюросы адамзат өлшемі мәселелері бойынша кеңестер өткізу және демократия, адам құқықтары салалары бойынша жобаларды өңдеу және іске асыру бойынша бірлесіп қызмет атқаруға келіскендігін көруге болады.

2007 ж. ЕҚЫҰ мүше-мемлекеттері Сыртқы істер министрлерінің Мадридтегі кездесуінде 2010 ж. Қазақстан Республикасының беделді ЕҚЫҰ-на төрағалық етуі жөнінде шешім қабылданып, жауапты міндет жүктелген болатын. Осыдан кейінгі ірі оқиға Қазақстан Республикасының тарихындағы маңызды белестің бірі ҚР-ның 2010 ж. Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымына – Еуропада, Орталық Азияда және Солтүстік Америкада орналасқан 56 елдің басын біріктіретін ірі аймақтық ұйымға төрағалық етуімен белгілі болды. Қазақстан Республикасы бұрынғы КСРО мемлекеттері арасында бұл ұйымға ең алғаш төрағалық еткен мемлекетке айналды. Мұндай тарихи шешім республикамыздың халықаралық саясаттағы барған сайын артып келе жатқан рөлінің мойындалуының дәлелін көрсетті.

Осының нәтижесінде 2010 ж. 3 желтоқсанда ЕҚЫҰ-ның астаналық «XXI ғасырдың қауіпсіз қоғамдастығына бетбұрыс» декларациясы [3] қабылданды. Декларацияда әскери-саяси, экономикалық, экологиялық және адамзат өлшемдері салалары бойынша көпжақты ынтымақтастықтың толық көлемде жүзеге асырылуы жөнінде мәлімет бар. Ұйымға мүше-мемлекеттер арасындағы өзара байланыстардың деңгейін жоғарлату және аймақтық, халықаралық қауіпсіздікті сақтау мен жаңа қауіп-қатерлерге бірлесіп тойтарыс беру мәселелері қарастырылған.

Қауіпсіздікті сақтаудағы ЕҚЫҰ-ның тәсілі үш өлшемді: адамзат, әскери-саяси және экономикалық-экологиялық қауіпсіздікті қамтиды. Сондықтан ЕҚЫҰ айналысатын және ұйым шеңберіндегі ынтымақтастықтың салалары кең – қаруға бақылау орнату, превентивті дипломатия, өзара сенім шараларын нығайту, сонымен қоса экономикалық және экологиялық мәселелер т.б. Осы тұрғыдан алғанда ЕҚЫҰ шеңберіндегі Қазақстан Республикасының көпжақты сыртқы саясаты дипломатиялық құжаттар санының өсуіне ықпал етуде.

Қазіргі кезеңдегі әлемдік тәртіпте Орталық Азия аймағы жаңа геосаяси жағдай қалыптасқан геосаяси және геостратегиялық алаңға айналды. Осындай жағдайды Орталық Азия аймағы маңызды рөлдердің бірін атқарады. Сондықтан Орталық Азия аймағындағы жағдайдың дамуы жаһандық деңгейдегі жағдайдың дамуына әсер етеді.

Осындай жағдайда дұрыс анықталған ұлттық мүдделер мемлекеттің дамуының стратегиялық болашағын таңдауға мүмкіндік береді. Сол себепті қауіпсіздіктің әртүрлі халықаралық және аймақтық ұйымдарымен қарым-қатынас орнату Қазақстан Республикасының көпвекторлы сыртқы саясатының қағидаларына және ұлттық қауіпсіздікті нығайту мүддесіне сәйкес келеді.

Осы тұрғыдан алғанда Қазақстан Республикасының әскери қауіпсіздігін нығайтудың маңызды тұрғысы Солтүстік альянспен (НАТО) ынтымақтастық болып табылады және бұл ынтымақтастық Қазақстан Республикасының тәуелсіздігінің жариялануынан бастап белсенді бола бастады.

Сондықтан Қазақстан Республикасы мен НАТО арасындағы ынтымақтастықтың дипломатиялық құжаттары маңызды болып саналады. Соның ішінде 1994 ж. мамырда Қазақстан Республикасы «Бейбітшілік үшін серіктестік» бағдарламасының шекті келісімшартына [4] қол қояды.

«Бейбітшілік үшін серіктестік» бағдарламасы 1994 ж. құрылып, көпжақты саяси диалог пен ынтымақтастыққа бағытталған және барлық мемлекеттер үшін әзірленді. Бұл құжатқа сәйкес ұлттық қорғанысты жоспарлау және қаржыландыру, қарулы күштерді демократиялық бақылаумен қамтамасыз ету, жеке бөлімшелердің бейбітшілікті қолдау және гуманитарлық операциялар сияқты миссияларды орындау үшін және оларды дайындау мақсатымен біріккен жоспарлау мен әскери дайындық жүргізу, қарулы күштерге мамандар дайындау қарастырылған.

Келісімшарттан Қазақстан Республикасы мен НАТО арасындағы ынтымақтастықтың аймақ бойынша көрші республикалардың өзара мүдделерін ескеру негізінде (екі тарап арасындағы ынтымақтастық басқа Азия немесе ТМД елдері тарабынан теріс қабылданбауы үшін) жүзеге асып жатқанын көруге болады.

Сонымен бірге, 1996 ж. 31 маусымда Қазақстан Республикасы мен НАТО арасында «Қауіпсіздік жөніндегі» келісімшартқа [5] қол қойылды. Осы аталған келісімшарттардың шеңберінде 2001–2003 жж. аралығында НАТО мен Қазақстан Республикасының арасындағы ынтымақтастық шеңберінде 26 жоспарланған шара жүзеге асырылған. Солардың қатарында «Cooperative Osprey–2001», «Combined Endeavor–2001», екіжақты «Қалқан–2001», «Аймақтық ынтымақтастық–2001» әскери жаттығуларын атауға болады.

Қазақстан Республикасы НАТО-мен ынтымақтастық барысында «Бейбітшілік үшін серіктестік» бағдарламасы бойынша, ең алдымен, маман-кадрларды даярлау мен әскери құрылымдарды жетілдіру және дамыту мәселелерін алдыңғы орынға қойды. Осы мақсатта 2003 ж. 31 мамырында Қазақстан Республикасы «Бейбітшілік үшін серіктестік» бағдарламасы негізінде НАТО-ның шеңберіндегі операцияларға қатысуға мүмкіндіктер беретін «Қарулы күштер мен бақылау процесі» (ПАРП) атты бағдарламаға қосылды.

Аталған дипломатиялық құжаттардың негізінде қарастырылған Қазақстан Республикасы мен НАТО арасындағы ынтымақтастықты және бұл ұйымның ауқымды әскери және экономикалық қуатын пайдалану Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігінің нығаюына айтарлықтай ықпал етеді. Сондықтан Қазақстан Республикасы ТМД территориясында, соның ішінде Орталық Азияда қауіпсіздіктің қосымша кепілінің қалыптасуын қолдап келеді.

Екінші жағынан, өзімізге белгілі, Азиядағы ынтымақтастықтың жаңа құрылымы — АӨСШК (Азиядағы өзара сенім шаралары жөніндегі кеңес) құру бастамасын ұсынған болатын. Бұл аталған бағыт бойынша маңызды қадам Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 1992 ж. 5 қазанда БҰҰ Бас Ассамблеясының 47-ші сессиясында сөйлеген сөзінде мәлімделді. Яғни, ҚР Президенті БҰҰ БА сессиясында Азиядағы өзара сенім шаралары жөніндегі Кеңесті шақыру туралы бастама көтерді. Ол сөзінде: «Менің тоқтағым келген екінші аспект – бұл біздің континентіміз — Азиядағы немесе Еуразиядағы бейбітшілік және қауіпсіздік мәселесі. Сөз Қазақстан Республикасының Азиядағы өзара сенім шаралары жөніндегі Кеңесті (АӨСШК) шақыру туралы инициативасы жайлы болып отыр. Біздің континентімізде Еуропадағы ЕҚЫК типтес Азиядағы қауіпсіздік және ынтымақтастық құрылымын құру (АЫҚҰ) идеясы ұсынылады» [6], — деп айтқан болатын. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың аталған идеясын жүзеге асыру қауіпсіздіктің аймақтық және жалпы еуразиялық архитектурасын құру жолында негізге алынды.

Азиядағы өзара сенім шаралары жөніндегі кеңес Азиядағы қауіпсіздікті және тұрақтылықты, бейбітшілікті қамтамасыз етуге бағытталған ынтымақтастықты нығайту бойынша форум болып саналады. АӨСШК мүше-мемлекеттері Азиядағы, сонымен бірге барлық әлемдегі бейбітшілік пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету тек қана диалог пен ынтымақтастықтың арқасында ғана қолжетімді деп мойындайды. Мұны мойындаудың өзі Қазақстан Республикасының осы АӨСШК шеңберіндегі көпжақты дипломатиясы мен ынтымақтастығына қатысты дипломатиялық құжаттардың пайда болуы мен жетілдіруіне, дамуына алып келіп, дипломатиялық құжаттар корпусын біршама кеңейтті.

1999 ж. 14 қыркүйекте Алматыда министрлердің алғашқы кездесуіне АӨСШК мүше-мемлекеттердің қарым-қатынасын реттейтін декларацияға [7] қол қойылды. Дипломатиялық құжаттың бұл түрі АӨСШК-нің болашақтағы прогресс эволюциясының негізін қалады. Бұл құжатқа сәйкес, АӨСШК мүше-мемлекеттердің бір-бірінің ішкі істеріне араласпау қағидасының негізінде және өзара экономикалық, әлеуметтік және мәдени байланыста бола отырып, өз саясатын жүргізетіндігін анықтауға болады. Құжатқа сәйкес АӨСШК-нің негізгі мақсаты – Азиядағы

тұрақтылықты, бейбітшілікті және қауіпсіздікті қамтатасыз етуге бағытталған көпжақты ынтымақтастықты кеңейту болып табылады. Қазіргі уақытта АӨСШК-не Азияның 16 мемлекеті мүше болып табылады. Қазақстан Республикасы осы 16 мемлекетпен өзінің көпжақты дипломатиясын іске асыру арқылы тәуелсіз Қазақстан тарихын зерттеудегі тарихи жазба дерек көзі ретінде дипломатиялық құжаттардың санын ұлғайтып отыр.

2002 ж. 4 маусымда АӨСШК мүше-мемлекеттері «Терроризмді жою және өркениеттер арасындағы диалогқа ықпал ету жөніндегі» декларацияға [8] қол қояды. Декларацияда мүше-мемлекеттер АӨСШК-ін өзіне әртүрлі мәдениеті мен дәстүрі бар мемлекеттерді біріктіретін азиялық форум ретінде қарастырып, өркениеттер мен мәдениеттер арасындағы диалогты дамытудың механизмдерін қамтыған. Сонымен бірге мүше-мемлекеттер терроризммен күресудің негізгі бағыттарын осы Декларацияның шеңберінде анықтағандығын көруге болады.

2004 ж. 22 қазанда АӨСШК мүше-мемлекеттердің Сыртқы істер министрлерінің декларациясына [9] қол қойылды. Декларацияға сәйкес бейбітшілік, даму және ынтымақтастық негізгі тенденциялар болып саналады, сонымен қатар құжатта терроризм, сепаратизм, экстремизм, аймақтық шиеленістер мен тартыстар, экономикалық және әлеуметтік т.б. мәселелердің орын алғандығы қарастырылған. Сонымен қатар құжатта Ауғанстандағы саяси және экономикалық жағдай қарастырылған, Ауғанстан үкіметіне тұрақтылықты, экономикалық қайта құру барысында көмек көрсететіндігі мәлімденіп, Ауғанстаннан шығатын қауіп қатерге бірлесіп қарсы тұрудың стратегиясын өңдеу жөніндегі мәселелер қарастырылған.

2008 ж. 25 тамызда АӨСШК мүше-мемлекеттері Сыртқы істер министрінің үшінші кездесулері өтіп, нәтижесінде «Сенім шараларын жүзеге асырудағы АӨСШК-нің прогресі» атты декларацияға [10] қол қойылды. Декларацияда қауіпсіздіктің бөлінбейтіндігі мәлімденіп, Азиядағы қауіпсіздікті қамтамасыз етудің жолдары мен бағыттары анықталған. Сонымен қоса Декларацияда АӨСШК басқа да мемлекеттер үшін ашық екендігі мәлім етілгендігін көруге болады.

Сондай-ақ Қазақстан Республикасының көпжақты дипломатиясы Ұжымдық Қауіпсіздік Келісім Ұйымы (ҰҚКҰ) шеңберінде жүзеге асырылып жатыр және бұл ұйымының шеңберінде ынтымақтастықты дамыту мен нығайту ҚР сыртқы саясатының басым бағыттарының бірі болып саналады. Осы тұрғыдан алғанда ҰҚКҰ мен Қазақстан Республикасының ынтымақтастыққа қатысты дипломатиялық құжаттардың тарихи дерек ретінде маңызы бар.

Бұл Ұйым 1992 ж. 15 мамырдағы «Ұжымдық қауіпсіздік жөніндегі» келісімшарттың [11] негізінде 2002 ж. құрылған болатын. Бұл Келісімшартта келісімге қатысушы-мемлекеттер өзара мемлекетаралық қатынастарда күш қолданбайтындығы және қауіп-қатерлерді, пайда болған шиеленістерді бірлесіп шешуге келіскен. Сонымен қатар мүше-мемлекеттердің бір-біріне қарсы бағытталған мемлекеттердің топтарына және әскери одақтарға кірмейтіндігі жөнінде мәлімет келтірілген.

Сонымен бірге 1992 ж. 15 мамырда тағы бір келісімшарт – «Ұжымдық қауіпсіздік келісіміне мүше-мемлекеттер арасындағы әскери-техникалық ынтымақтастықтың негізгі қағидалары жөніндегі келісімшарт» [12]. Келісімшарт мүше-мемлекеттерге жеңілдік арқылы әскери саладағы өнімдерді беру, бір-біріне техникалық көмектер жасау салаларын қамтыған.

Осы аталған екі Келісімшарттың негізінде 2002 ж. құрылған ҰҚКҰ мақсаты халықаралық және аймақтық қауіпсіздікті нығайту, ұжымдық негізде тәуелсіздікті, территориялық тұтастықты және егемендікті қорғау болып саналады. Бұл Ұйымның құрамына 6 мемлекет: Армения, Ресей, Белоруссия, Қырғызстан, Қазақстан, Өзбекстан Республикалары мүше. Ұйымның шеңберіндегі ынтымақтастықтың негізгі бағыты әскери және әскери-техникалық сала болып есептеледі. Бұл ұйымның шеңберіндегі Қазақстан Республикасының көпжақты дипломатиясының дипломатиялық құжаттары — келісімшарт, меморандум, коммюнике, декларация түрлерінде — дамыған.

Мысалы, 2010 ж. 1 мамырда «Ұжымдық қауіпсіздік келісімінің тиімділігін арттыру жөніндегі» меморандумға [13], 2013 ж. 23 қыркүйегінде ҰҚКҰ-ның қауіпсіздік кеңесі сессиясының коммюникесіне [14], 2017 ж. 30 қарашада ұйымға мүше-мемлекеттерінің Президенттері Ұжымдық қауіпсіздік келісімшартының 25 жылдық, Ұжымдық қауіпсіздік келісім ұйымының құрылуына 15 жылдық мерейтойлық декларацияға [15] қол қойды.

2009 ж. 16 маусымда Екатеринбургте Халықаралық ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласы бойынша ынтымақтастық жөніндегі келісімшартқа [16] қол қойылды. Келісімшарттың мазмұнында ақпараттық кеңістіктегі қауіп-қатерлерге бірлесіп тойтарыс беру бойынша ынтымақтастықты тәжірибе жүзінде іске асыруға келіскендігін анықтауға мүмкіндік туды.

2011 ж. Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы мүше-мемлекеттерінің Астананада қабылданған декларацияның [17] деректік маңызы зор. Декларацияның 3-бөлімі қауіпсіздік мәселелері бойынша ынтымақтастық мәселесін қамтыған. Декларацияның мазмұнын талдаудың негізінде Ұйымға мүше-мемлекеттердің жаһандық және аймақтық мәселелер бойынша ұстанымдарының бір екендігін және әлемдік аренада қауіпсіздік мәселесі бойынша тығыз байланыс орнатуға дайын екендігін анықтауға болады. Декларацияның мазмұнында қауіпсіздіктің жаһандық қауіп-қатерлеріне тойтарыс беру және тұрақты дамуды қамтамасыз ету мәселесі шығарылғандығын айқындауға болады.

2017 ж. ШЫҰ мүше-мемлекеттерінің Астанада өткен кезекті Саммит нәтижесінде қабылданған декларацияның [18] мазмұнында 2017 ж. 9 маусымда қол қойылған экстремизмге қарсы күресу жөніндегі ШЫҰ конвенциясы жаңа қауіп-қатерлерге тойтарыс беру жөніндегі халықаралық-құқықтық негіздің нығайтуына ықпал ететіні және БҰҰ жаһандық контртеррористік стратегиясына, БҰҰ ҚК резолюцияларының қатарын толықтыратыны мәлімделген.

Декларацияда ШЫҰ экстремизмге қарсы тұру конвенциясы ШЫҰ барлық мүше-мемлекеттерінің қауіпсіздігін нығайтуға, мүше-мемлекеттердің құзырлы органдарының тиімді ынтымақтастығын жоғарлатуға және қауіпсіздік саласы бойынша заңнамаларды жетілдіруге бағытталғандығы атап көрсетілген.

2018 ж. 10 маусымдағы Циндаода қабылданған ШЫҰ Декларациясының үлкен бөлімі қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелеріне арналған. Декларацияның мазмұнын талдаудың негізінде ШЫҰ мүше-мемлекеттерінің 2019–2021 жж. терроризм, экстремизм және сепаратизмге тойтарыс беру жөніндегі ынтымақтастық бағдарламасын жүзеге асыруға басты назар аударылғандығын анықтауға болады. Сонымен бірге Декларацияда 2017 ж. 9 маусымда Астанада қабылданған экстремизмге тойтарыс беру жөніндегі ШЫҰ конвенциясының күшіне енуін тездету қарастырылған [19].

Декларацияда 2017 ж. 11 қазанда Мәскеуде және 2018 ж. 28 мамырда Пекинде өткен «ШЫҰ-Ауғанстан» байланыс тобының отырыстарының қорытындыларын атап және Ауғанстан реттеуі жөніндегі диалог пен ынтымақтастық механизмі жұмыстарын одан әрі белсендетуге ынта білдірген.

Сонымен бірге Декларацияда 2018 ж. 27 наурызда Ташкентте өткен Ауғанстан бойынша жоғары деңгейдегі «Бейбітшілік үрдісі, қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық және аймақтық байланыс» атты Халықаралық конференцияның қорытындыларын Ауғанстандағы бейбітшілік пен тұрақтылықты қайта қалпына келтіру үрдісіне қосқан маңызды оң үлесі ретінде қабылдағандығын айқындауға болады.

Декларацияның ерекшелігі ретінде құжаттың мазмұнында ШЫҰ мүше-мемлекеттерінің Интернет желісі арқылы таралатын террористік идеологияның таралуына және насихатталуына қарсы күресу жөніндегі ынтымақтастықты нығайтуға деген қадамдарын атап көрсетуге болады. Сонымен қатар Декларацияда 2017 ж. Қытайда өткізілген «Сямэнь–2017» аталатын террористік, сепаратистік және экстремистік мақсаттарында Интернет желісін қолдануға тойтарыс беру бойынша террорға қарсы жаттығуларға жоғары баға берілген. Сондықтан ШЫҰ дипломатиялық құжаттары арқылы біз ШЫҰ қызметінің жетістіктері жөнінде, атқарған әрекеттері туралы құнды ақпарат ала аламыз.

Аталған мақала көлемінде қарастырылған құжаттардың деректік маңыздылығы жоғары және мұндай құжаттарды зерттеу барысында тиімді қолдану ғылыми жұмыстардың құндылығын арттырады сөзсіз. Аталған дипломатиялық құжаттардың кешенін талдау барысында Қазақстан Республикасы өзінің көпжақты дипломатиясының арқасында Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігін, сонымен қатар аймақтағы қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қосқан үлесінің айтарлықтай зор екенін анықтауға да болады.

Әдебиеттер тізімі

1 Отчет Министра иностранных дел Республики Казахстан Т. Сүлейменова о работе в 1992 году Н.А. Назарбаеву от 12 апреля 1993 года. — Архив Президента Республики Казахстан. — Ф.75-Н. — О.1. — Д.83. — Л.1-17.

2 Меморандум о взаимопонимании между Правительством Республики Казахстан и Бюро ОБСЕ по Демократическим институтам и Правам человека Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе (г. Осло, 2 декабря 1998 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1022724#pos=1;-95.

3 Астанинская декларация на пути к сообществу безопасности [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.osce.org/ru/cio/74990?download=true>.

- 4 Соглашение между государствами-участниками Североатлантического договора и другими государствами, участвующими в программе «Партнерство во имя мира», относительно статуса их Вооруженных Сил и Дополнительного протокола к нему [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000145_/compare.
- 5 Соглашение о безопасности между Республикой Казахстан и Организацией Североатлантического договора от 31 июля 1996 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://tengrinews.kz/zakon/parlament_respubliki_kazahstan/mejdunarodnyie_otnosheniya_respubliki_kazahstan/id-Z050000086_/.
- 6 Выступление Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева на 47 сессии Генеральной Ассамблеи ООН [Электронный ресурс]. — Режим доступа: akorda.kz/.
- 7 Декларация принципов, регулирующих отношения между государствами-членами СВМДА. — Алматы, 1992. — 14 сентября [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.s-cica.org/page.php?page_id=65&lang=2.
- 8 Декларация СВМДА об устранении терроризма и содействии диалогу между цивилизациями [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.s-cica.org/page.php?page_id=183&lang=2.
- 9 Декларация министерской встречи СВМДА [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.s-cica.org/page.php?page_id=183&lang=2.
- 10 Декларация о третьей встрече министров иностранных дел СВМДА «Прогресс СВМДА в реализации мер доверия» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.s-cica.org/page.php?page_id=183&lang=2.
- 11 Договор о коллективной безопасности от 15 мая 1992 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=126.
- 12 Соглашение об основных принципах военно-технического сотрудничества между государствами-участниками Договора коллективной безопасности от 15 мая 1992 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=1685.
- 13 Меморандум о повышении эффективности Договора о коллективной безопасности от 15 мая 2010 года и его адаптации к современной геополитической ситуации [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=131.
- 14 Коммюнике сессии Совета коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности. Сочи, 23 сентября 2013 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.odkb-csto.org/documents/?PAGEN_1=3.
- 15 Декларация глав государств – членов Организации Договора о коллективной безопасности в связи с 25-летием Договора о коллективной безопасности и 15-летием Организации Договора о коллективной безопасности [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=12030.
- 16 Соглашение между правительствами государств-членов Шанхайской Организации Сотрудничества о сотрудничестве в области обеспечения международной информационной безопасности [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://rus.sectsc.org/documents/>.
- 17 Астанинская декларация десятилетия Шанхайской Организации Сотрудничества 2011 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://rus.sectsc.org/documents/>.
- 18 Астанинская декларация глав государств-членов Шанхайской Организации Сотрудничества 2018 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://rus.sectsc.org/documents/>.
- 19 Циндаоская декларация Совета глав государств-членов Шанхайской Организации Сотрудничества от 2018 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://rus.sectsc.org/documents/>.

С.Б. Стамбулов, А.А. Ускембаева, Ж.А. Карсыбаева

Роль документов многосторонней дипломатии Республики Казахстан в области безопасности

На современном этапе глобализации актуальными являются вопросы международной и региональной безопасности. В этом контексте выявление значимости дипломатических документов многосторонней дипломатии Республики Казахстан в рамках региональных и международных организаций представляет особый интерес. Авторами проанализированы важные дипломатические документы о сотрудничестве по вопросам обеспечения безопасности различных международных и региональных организаций, а именно дается анализ содержания дипломатических документов и обосновывается их роль в качестве источника. Как один из последних значимых на сегодняшний день документов рассматривается Декларация Шанхайской Организации Сотрудничества 2018 г. Для анализа содержания дипломатических документов использовались методы контент-анализа и сравнительного анализа. При исследовании проблемы региональной и международной безопасности авторы рекомендуют как источник использовать дипломатические документы.

Ключевые слова: региональная безопасность, международная безопасность, дипломатия, Республика Казахстан, внешняя политика, многосторонняя дипломатия.

S.B. Stambulov, A.A. Uskembayeva, Zh.A. Karsybaeva

Role of documents in the context of multilateral diplomacy of the Republic of Kazakhstan in the field of security

At the stage of globalization, the issues of international and regional security are actual. In this In the context as interested the discovery of the importance of diplomatic documents of multilateral diplomacy of Republic of Kazakhstan in regional and international organizations. The authors analyzed important of diplomatic documents on the issues of protection of the rights of different international and regional organizations. In the article analyzed the contents of diplomatic documents and the meaning of diplomatic documents as a source. The authors of the article consider the Shanghai Cooperation Organization Declaration 2018 as one of the last documents. For the analysis of the content of the diplomatic documents was used the method of content analysis and comparative analysis. The authors recommends to use diplomatic documents when examining the problem of security.

Keywords: regional security, international security, diplomacy, Republic of Kazakhstan, exterior politics, multidisciplinary diplomacy.

References

- 1 Otchet Ministra inostrannykh del Respubliki Kazakhstan T. Suleymenova o rabote v 1992 godu N.A. Nazarbayevu ot 12 apreliya 1993 hoda. — Arkhiv Prezidenta Respubliki Kazakhstan, F.75-N. O.1. D.83. L.1-17 [Report of the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan T. Suleimenova on the work in 1992 N.A. Nazarbayev on April 12, 1993. Archive of the President of the Republic of Kazakhstan] [in Russian].
- 2 Memorandum o vzaimoponimaniy mezhdu Pravitelstvom Respubliki Kazakhstan i Biuro OBSE po Demokraticeskim institutam i Pravam cheloveka Orhanizatsii po bezopasnosti i sotrudnichestvu v Evrope (h. Oslo, 2 dekabria 1998 hoda) [Memorandum of Understanding between the Government of the Republic Kazakhstan and the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights Organization for Security and Cooperation in Europe (Oslo, 2 December 1998)]. *online.zakon.kz*. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1022724#pos=1;-95 [in Russian].
- 3 Astaninskaia deklaratsiia na puti k soobshchestvu bezopasnosti [Astana Declaration on the Road to the Community of Security]. *osce.org*. Retrieved from <http://www.osce.org/ru/cio/74990?download=true> [in Russian].
- 4 Sohlashenie mezhdu hosudarstvami-uchastnikami Severoatlanticheskoho dohovora i druhimi hosudarstvami, uchastvyushchimi v prohramme «Partnerstvo vo imia mira», otnositelno statusa ikh Vooruzhennykh Sil i Dopolnitelnoho protokola k nemu [Agreement between the States parties to the North Atlantic Treaty and other states participating in the Partnership for Peace program regarding the status of their Armed Forces and the Additional Protocol thereto]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000145_/compare [in Russian].
- 5 Sohlashenie o bezopasnosti mezhdu Respublikoi Kazakhstan i Orhanizatsiei Severoatlanticheskoho dohovora ot 31 iuliya 1996 hoda [he Security Agreement between the Republic of Kazakhstan and the North Atlantic Treaty Organization of July 31, 1996]. *tengrinews.kz*. Retrieved from https://tengrinews.kz/zakon/parlament_respubliki_kazahstan/mejdunapodnyie_otnosheniya_respubliki_kazahstan/id-Z050000086/ [in Russian].
- 6 Vystuplenie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N. Nazarbayeva na 47 sessii Generalnoi Assamblei OON [Speech of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev at the 47th session of the UN General Assembly]. *akorda.kz*. Retrieved from <http://akorda.kz/> [in Russian].
- 7 Deklaratsiia printsipov, rehuriruiushchikh otnosheniia mezhdu hosudarstvami-chlenami SVMDA [Declaration of principles governing relations between CICA member states]. (Almaty, September 14, 1992). *s-cica.org*. Retrieved from http://www.s-cica.org/page.php?page_id=65&lang=2 [in Russian].
- 8 Deklaratsiia SVMDA ob ustraneniі terrorizma i sodeistvii dialohu mezhdu tsivilizatsiiami [CICA Declaration on the Elimination of Terrorism and the Promotion of Dialogue among Civilizations]. *s-cica.org*. Retrieved from http://www.s-cica.org/page.php?page_id=183&lang=2 [in Russian].
- 9 Deklaratsiia ministerskoi vstrechi SMVDA [Declaration of the Ministerial Meeting of the Ministry of Internal Affairs]. *s-cica.org*. Retrieved from http://www.s-cica.org/page.php?page_id=183&lang=2 [in Russian].
- 10 Deklaratsiia o tretei vstreche ministrov inostrannykh del SVMDA «Prohress SVMDA v realizatsii mer doveriia» [Declaration on the third meeting of CICA foreign ministers «Progress of CICA in implementing confidence-building measures»]. *s-cica.org*. Retrieved from http://www.s-cica.org/page.php?page_id=183&lang=2 [in Russian].
- 11 Dohovor o kollektivnoi bezopasnosti ot 15 maia 1992 hoda [Collective Security Treaty of May 15, 1992]. *odkb-csto.org*. Retrieved from http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=126 [in Russian].
- 12 Sohlashenie ob osnovnykh printsipakh voenno-tekhnicheskoho sotrudnichestva mezhdu hosudarstvami-uchastnikami Dohovora kollektivnoi bezopasnosti ot 15 maia 1992 hoda [Agreement on the basic principles of military-technical cooperation between the states parties to the Collective Security Treaty of May 15, 1992]. *odkb-csto.org*. Retrieved from http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=1685 [in Russian].
- 13 Memorandum o povysheniі effektivnosti Dohovora o kollektivnoi bezopasnosti ot 15 maia 2010 hoda i eho adaptatsii k sovremennoi heopoliticheskoi situatsii [Memorandum on enhancing the effectiveness of the Collective Security Treaty of May 15, 2010 and its adaptation to the current geopolitical situation]. *odkb-csto.org*. Retrieved from http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=131 [in Russian].

14 Kommiunike sessii Soveta kollektivnoi bezopasnosti Orhanizatsii Dohovora o kollektivnoi bezopasnosti. Sochi, 23 sentiabria 2013 hoda [Communique of the session of the Collective Security Council of the Collective Security Treaty Organization of Sochi, September, 23, 2013]. *odkb-csto.org*. Retrieved from http://www.odkb-csto.org/documents/?PAGEN_1=3 [in Russian].

15 Deklaratsiia hlav hosudarstv-chlenov Orhanizatsii Dohovora o kollektivnoi bezopasnosti v sviazi s 25-letiem Dohovora o kollektivnoi bezopasnosti i 15-letiem Orhanizatsii Dohovora o kollektivnoi bezopasnosti [Declaration of the Heads of State of the Collective Security Treaty Organization on the occasion of the 25 th anniversary of the Collective Security Treaty and the 15th anniversary of the Collective Security Treaty Organization]. *odkb-csto.org*. Retrieved from http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=12030 [in Russian].

16 Sohlashenie mezhdunarodnoi informatsionnoi bezopasnosti [Agreement between the governments of the member states of the Shanghai Cooperation Organization on cooperation in the field of ensuring international information security]. *rus.sectSCO.org*. Retrieved from <http://rus.sectSCO.org/documents/> [in Russian].

17 Astaninskaia deklaratsia desiatiletiiia Shankhaiskoi Orhanizatsii Sotrudnichestva 2011 hoda [Astana Declaration of the Decade of the Shanghai Cooperation Organization 2011]. *rus.sectSCO.org*. Retrieved from <http://rus.sectSCO.org/documents/> [in Russian].

18 Astaninskaia deklaratsiia hlav hosudarstv-chlenov Shankhaiskoi Orhanizatsii Sotrudnichestva 2018 hoda [Astana Declaration of the Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization 2018]. *rus.sectSCO.org*. Retrieved from <http://rus.sectSCO.org/documents/> [in Russian].

19 Tsindaoskaia deklaratsiia Soveta hlav hosudarstv-chlenov Shankhaiskoi Orhanizatsii Sotrudnichestva ot 2018 hoda [Qingdao Declaration of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization of 2018]. *rus.sectSCO.org*. Retrieved from <http://rus.sectSCO.org/documents/> [in Russian].